

Konec, nebo začátek? Konce světa v kontextu fenoménu New Age

David Václavík (Ústav religionistiky FF MU)

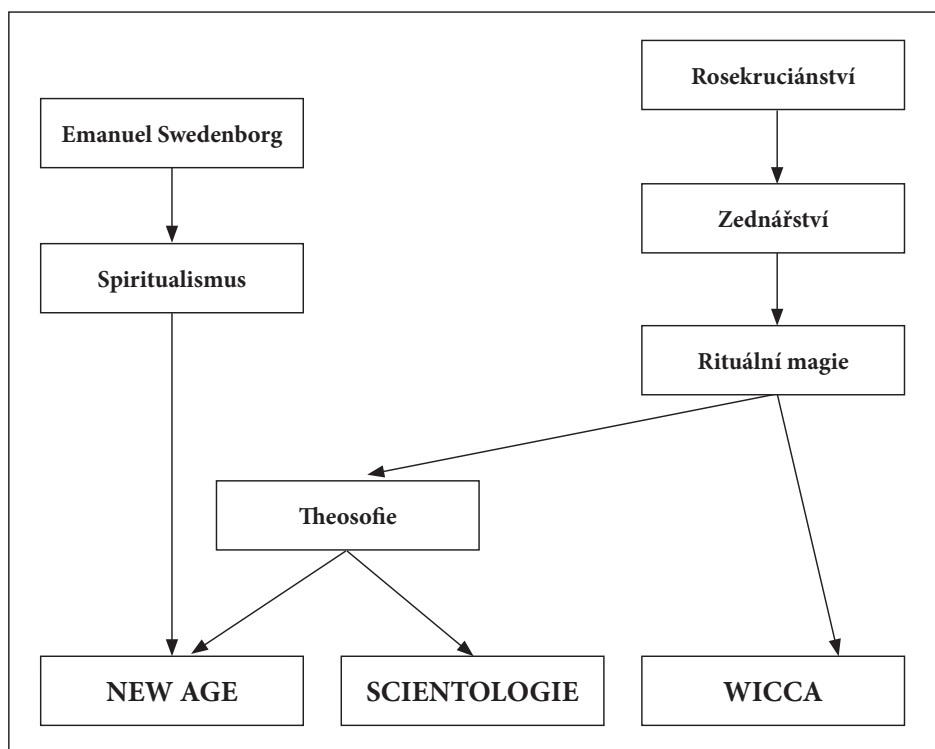
Jednou z nejméně diskutovaných forem dnešní „neviditelné“¹⁴⁵ či alternativní religiozity, je fenomén tzv. hnutí New Age. Toto označení implikující jistou formu ustálené dogmatiky a tradičních forem organizace je však poněkud zavádějící. Spíše než o hnutí (skupinu) v tradičním smyslu slova jde především o typ religiozity charakteristický holistickým pojetím vztahu mezi člověkem, přírodou a „božským“, který je možná, spíše než čímkoli jiným, životním stylem spojeným se specifickou spirituální hermeneutikou. Tento životní styl však není vytvářen na základě definitivního souboru nauk a praktik odvolávajících se na koncepci Nového věku, ale jde spíše o cluster poměrně rozličných myšlenek, koncepcí a přesvědčení, které spolu symbioticky koexistují. Slovy jedné z významných teoretiček koncepce New Age, Marilyn Fergusonové, široké názorové spektrum často rezonující v rozdílných sociálních skupinách se podílí svojí neinstitutizovanou spoluprací na myšlenkové konspiraci (lat. *con-spiratio* = dýchat spolu).¹⁴⁶

Mezi současnými badateli, kteří se fenoménu New Age věnují, se dnes objevuje několik základních interpretačních paradigmat, která se snaží tento fenomén vysvětlit a zakotvit do širšího sociokulturního kontextu. Podle jednoho z těchto paradigmat je New Age pokračovatelem či (pozdě) moderní podobou tzv. západního esoterismu, tj. specifické formy západní náboženské tradice, která se začala objevovat jako alternativa osvícenské racionality na přelomu 18. a 19. století a která navazuje na některé okrajové proudy přítomné v evropské náboženské tradici v předchozích stoletích. Někdy bývá tento typ novověké religiozity označován jako „metafyzické náboženství“. I přesto, že tento typ soudobé religiozity není spojen s vymezenou a tedy kontrolovatelnou doktrínou, že nezná

145 Srov. Thomas Luckmann, *The Invisible Religion: The Problem of Religion in Modern Society*, New York: Macmillan 1967.

146 Marilyn Fergusonová považuje právě latinský pojem *con-spiratio* za vhodné vyjádření jednoho ze základních rysů New Age, kterým je vzájemné prolnutí a souznění mnoha různých metod, myšlenek, technik a zážitků. Jeho výsledkem je pak hluboký vnitřní posun osobního vědomí vedoucí ke skutečné transformaci a harmonizaci nových idejí v mocnou syntézu. Srov. Marilyn Ferguson, *Aquarian Conspiracy: Personal and Social Transformation in Our Time*, Los Angeles: J. P. Tarcher 1987, 37.

posvátná písma v tradičním smyslu, nemá žádný jednotící manifest a už vůbec nepočítá s existencí centralizované moci, která by svou autoritou vytvářela normativní podobu, neznamena to, že není možné ho nějak uchopit či identifikovat. Nelze ovšem hledat nějaké lineární genealogické vazby, které by tento typ soudobé religiozity „vsadily“ do kontextu již existující náboženské či duchovní tradice. Necháme-li stranou polemizující přístupy, které New Age považují za projev upadlého synkretismu (post)moderního člověka (v lepším případě), či za pokračování „tajných duchovních tradic“ (v horším případě), bývá New Age velmi často interpretováno jako forma neognosticizmu, která v sobě obsahuje implicitní kritiku křesťanství.

Graf 1. Genealogie západního esoterismu podle G. Meltona

New Age však ničím takovým není, alespoň ne v tom smyslu, že by primárně bylo založeno a existovalo jen díky takové kritice. Naopak v mnoha případech, mezi něž patří i otázka konce světa, navazují mnohé skupiny řazené k fenoménu New Age na tradici křesťanského milenialismu, jak uvidíme dále. Pokud je to, co bývá označováno jako

New Age, vůči něčemu nedůvěřivé, pak jsou to formy tzv. institucionalizované religiozity. Ruku v ruce s touto nedůvěrou vůči institucionalizované religiozitě jde otevřenost k různým duchovním zážitkům bez ohledu na to, zda jde o tradiční formy (jóga, šamanismus, helénistická mystéria) nebo relativně novodobé techniky (reiky, channeling). I přes tuto eklektičnost, díky níž jsou na jednu rovinu postaveny Bhagavad Gíta, Bible a Celestýnská proroctví a i přes neexistenci autority, která by určila, zda ta či ona myšlenka zapadá do „harmonické vize nového věku“, existují jisté společné rysy či náměty, které by bylo možné označit za inspirační kontext.

Jeden z nejakceptovanějších a nejucelenějších popisů tohoto inspiračního kontextu podal William Bloom, který vymezuje 14 myšlenek či myšlenkových koncepcí, s nimiž se v New Age můžeme setkat a které vytváří jakýsi ideový svorník v jinak amébní a personalizované podobě tohoto fenoménu:

1. Veškerý život, tj. veškerá existence – je projevem Ducha (Spirit), něčeho Nepoznatelného (Unknowable), je projevem nejvyššího vědomí (supreme consciousness), které je známé pod různými jmény v mnoha různých tradicích.
2. Cílem a „motorem“ veškeré existence je plné rozvinutí Lásky, Moudrosti a Osvícení.
3. Všechna náboženství jsou vyjádřením této stejné vnitřní reality.
4. Veškerý život vnímaný pěti smysly či vědeckými nástroji, je pouze vnějším závojem neviditelné vnitřní a kauzálně chápané reality.
5. Stejně tak i lidské bytosti se skládají ze dvou komponent: a) vnější, časově omezené osobnosti a b) mnohodimenzionálního vnitřního bytí (duše nebo vyššího Já).
6. Vnější osobnost je omezená a směřuje k materialismu.
7. Vnitřní osobnost je neomezená a směřuje k lásce.
8. Cílem inkarnace vnitřního bytí je souznění chvění vnější osobnosti s láskou.
9. Inkarnované duše si mohou svobodně zvolit svojí vlastní duchovní cestu.
10. Naši duchovní učitelé jsou ti, jejichž duše jsou osvobozeny od potřeby inkarnace a kteří vyjadřují ničím nepodmíněnou lásku, moudrost a osvícení. Některé z těchto velkých bytostí jsou známé a inspirovaly světová náboženství. Některé jsou neznámé a pracují neviditelně.
11. Veškerý život ve všech svých rozličných formách a stavech je vzájemně propojen energií, která zahrnuje naše skutky, pocity a myšlení. Proto my sami pracujeme s Duchem a těmito energiemi na vytvoření naší reality.
12. I když jsme zcela pod vlivem kosmické lásky, jsme sami zodpovědní za stav nás samotných, našeho životního prostředí a všeho života.

13. V současnosti dosáhl vývoj planety a lidstva bodu, ve kterém procházíme zásadní duchovní změnou našeho individuálního a kolektivního vědomí. Právě proto hovoříme o Novém věku (New Age). Nové vědomí je výsledkem stále úspěšnější inkarnace toho, co někteří nazývají energiemi kosmické lásky. Nové vědomí se projevuje v instinktivním porozumění posvátnosti a ve vzájemné propojenosti veškeré existence.
14. Toto nové vědomí a nové chápání dynamické vzájemnosti veškerého života znamená, že se v současnosti nacházíme v procesu vznikání zcela nové planetární kultury.¹⁴⁷

V Bloomově pojetí jde vlastně o poměrně široce založený výčet pomyslných New Age dogmat, která by se dala v relativně tradičním smyslu chápat jako jisté *sine qua non* určující, zda je daná koncepce, kniha, myšlenka či technika dostatečně New Age a nebo nikoli.

Jiný podstatně dynamičtější model nabízí Paul Heelas a Linda Woodheadová, podle kterých by New Age mohlo být chápáno spíše jako projev jisté duchovní revoluce, v níž hlavní roli hraje nové pojetí Já (Self).¹⁴⁸ V tomto novém pojetí je Já centrem, z něhož jako kruhy na vodě emanují jak v teoretické, tak praktické rovině, další úrovně života – vztahový život, humanitární život, eko-život a kosmický život.

Bez ohledu na zvolený způsob vymezených „inspirací“ se jako jedno z klíčových témat, kterému je v kontextu New Age religiozity věnována značná pozornost, ukazuje téma konce starého a začátku nového, jeho podob a transformací. Významnost tohoto tématu v myšlenkové *lingua franca* New Age není samozřejmě vůbec překvapivé. Zvláště když si uvědomíme, že jeho kořeny sahají až do 19. století, kdy se projevují první významnější projevy toho, co označuje James A. Herrick jako „novou náboženskou syntézu“.¹⁴⁹ Herrick dává tento typ novodobé zbožnosti do přímé kontrapozice s tím, co pojmenovává jako „náboženství zjeveného slova“ a které je jen jiným názvem pro institucionalizované křesťanství. Mezi základními rysy nové náboženské syntézy zmiňuje James Herrick zejména: dominanci „rozumu“ (mysli, vědomí, Já...), který je považován za potenciaálně neomezený a je vyjádřením skutečné a proměnlivé podstaty člověka, dále pak spiritualizaci vědy, oživení přírody, skryté vědění a duchovní rozvoj, duchovní

147 Cit. podle Linda Woodhead – Paul Heelas (eds.), *Religion in Modern Times: An Interpretative Anthology*, Oxford: Blackwell Publishing 2000, 114–115.

148 Paul Heelas – Linda Woodhead, „Homeless minds today?“, in: Linda Woodhead (ed.), *Peter Berger and the Study of Religion*, London – New York: Routledge 2001, 49–52.

149 James A. Herrick, *The Making of the New Spirituality: Eclipse of the Western Religious Tradition*, Downers Grove: InterVarsity Press 2003, 31.

evoluci a náboženský pluralismus (spojovaný s mystickou zkušeností). Tematizaci a transformaci fenoménu konce a začátku v souvislosti s novou náboženskou syntézou je možné dobře sledovat v myšlení tří jeho klíčových postav – Emmanuela Swedenborga, Ralpha W. Emersona a Heleny Pavlovny Blavatské.

Emmanuel Swedenborg (1688–1722), původem důlní inženýr, je spojován především se sérií vizí, které ho vedly k vytvoření velmi neortodoxní interpretace křesťanství, podle níž není Ježíš Kristus Synem Božím, ale Bohem samotným, který se zjevil v lidské podobě. Ve svém klíčovém díle *Clavis Hieroglyphica*¹⁵⁰ tvrdil Swedenborg, že vše v sobě obsahuje tři roviny významu – přirozenou, spirituální a božskou. Přirozený význam je tím, co je odvozeno z lidského pozorování (věd a historie). Duchovní význam vychází z lidské mysli a imaginace a božský význam je vztažen k pochopení Boha. Materiální svět má pak, podle Swedenborga, spirituální strukturu a díky tomu vše v materiálním světě má schopnost dosáhnout obou vyšších rovin poznání. Peter Washington označuje tuto Swedenborgovu teorii jako „teorii korespondencí“ mezi materiálním a duchovním.¹⁵¹ Právě takový výklad světa jako univerza, jehož nedílnou součástí je i lidská bytost, který tělesnost (hmotu, materiálno) nechápe jako protiklad (a překážku) duchovního rozvoje, ale naopak za jeho součást, je významnou anticipací holistického chápání světa a jeho transformací, které jsou charakteristické pro New Age.

Swedenborgovy vize světa mají přitom jednoznačně eschatologický charakter a jsou spojené s očekáváním zásadní transformace, která je však prostá tradiční apokalyptiky (tisíciletá Kristova říše bude výsledkem konečného střetu mezi Bohem a jeho následovníky a satanskými silami). Podle Swedenborga bude totiž nový řád nastolen spíše jakousi vnitřní transformací člověka, který je jen krůček od toho, aby pochopil a poznal svoji pravou podstatu a tím i podstatu světa jako takového. Tak Swedenborg anticipuje jeden z klíčových námětů spojených s fenoménem New Age, totiž spiritualizaci dějin a představu zásadního paradigmatického zlomu, do něhož vstupuje lidstvo.

Jestliže vliv Emanuela Swedenborga na New Age není přímý a jde spíše o anticipace některých myšlenek a konceptů „typických“ pro New Age, pak druhý z uvedených, Ralph Waldo Emerson (1803–1882), již může být považován za „otce New Age“.¹⁵² Emersonův transcendentalismus¹⁵³ představuje díky zdůrazňování intuice a jednoty s přírodou jednu

150 Významný byl zejména anglický překlad, který vyšel pod názvem *Spiritual Key* v roce 1784.

151 Peter Washington, *Madame Blavatsky's Baboon: Theosophy and the Emergence of the Western Guru*, London: Secker and Warburg 1993, 15.

152 George D. Chryssides, *Exploring New Religions*, London – New York: Cassel 1999, 83.

153 Emerson byl velmi ovlivněn anglickými romantiky, zejména Samuelem T. Coleridgem, Thomasem Carlylem a Williamem Wordsworthem, s nimiž se setkal během svého pobytu v Anglii v roce 1834. Po svém návratu do Spojených států založil se svými podobně smýšlejícími přáteli Transcendentalistický

z prvních významnějších alternativ s náboženskými konotacemi vůči osvícenskému mechanicismu. Jeho základem je esenciální jednota všech věcí. Jedinec je „esenciálně“ totožný s přírodou a příroda s Bohem. Svět, totožný s Já, je Božím logem. Je naší matkou a také školou, v níž se učíme, a proto je vnitřní růst nadřazenější vnějšímu učení.

Velký význam měla zejména jeho esej nazvaná „Příroda“ (Nature), v níž tvrdil, že skutečnou pravdu není možné nalézt ani v tradičních (organizovaných) náboženstvích, ani v posvátných knihách, jakou je například Bible, a ani v moderních vědeckých institucích. Pravým „učitelem“ je příroda sama. Důležitým pojmem, který se v souvislosti s jednotou objevuje, je *Over-Soul* (konečná autorita transcending lidský intelekt a sloužící jako spojnice mezi individuálním Já a věčným základem veškeré existence).

Tento principiální holismus, který je u Emersona ovlivněn zjednodušenou interpretací upanišadové myšlenky totožnosti atmanu s brahmanem, je jakousi ranou podobou toho, co Colin Cambell označil jako „*téma fundamentálního holismu a základního vzájemného propojení všech věcí*.“¹⁵⁴ Tento fundamentální holismus se zásadním způsobem liší od tradičně pojatého panteismu, který chápe jednotu spíše na úrovni druhu (kolektivu). Člověk, který je ztotožňován s Bohem, není konkrétním jedincem, jako spíše Člověkem-reprezentantem svého druhu. V případě New Age (a již i v případě Emersonových myšlenek) jde o individuální sebe-transcendenci, která povede k nastolení nového, dokonalejšího typu společnosti. V Emersonově pojetí se tak prolнула individuální eschatologie s eschatologií kolektivní, přičemž i zde je kladen mnohem větší důraz na „nový počátek“, spojený s pochopením či přesněji poznáním skutečné podstaty člověka. Je tak možné říci, že Emersonovo pojetí eschatologie je přímým důsledkem jeho holistické antropologie.

Třetím inspiračním zdrojem pro „New Age eschatologii“ je theosofické hnutí, které založila ruská emigrantka Helena P. Blavatská (1831–1891) spolu s Henrym S. Olcottem a Williamem Q. Judgem. Základ dogmatiky theosofie tvořily dvě knihy napsané právě Helenou Blavatskou – *Odhalená Isis* a *Tajná doktrína*. V nich Blavatská formuluje čtyři zásady theosofie, podle nichž (1) neexistují rozdíly mezi pohlavími, kastami a rasami; (2) každý jedinec vlastní vnitřní skrytou sílu; (3) existuje skryté jádro společné všem náboženstvím a konečně (4) lidstvo se ocitlo na počátku příchodu změny – nového věku. Právě čtvrtá „zásada“ měla v theosofii největší odezvu a nakonec vedla i k rozkolu v tomto hnutí. To, co bylo poměrně pozitivně přijímáno, je rozvíjení „transformativní

klub, který se stal jedním z významných amerických center intelektuálního a náboženského života na počátku 19. století. Vliv této skupiny zasáhl kromě náboženství rovněž literaturu, protože jejími myšlenkami byl ovlivněn například i Walt Whitman.

154 Colin Campbell, „A New Theodicy for New Age“, in: Linda Woodhead (ed.), *Peter Berger and the Study of Religion*, London – New York: Routledge 2001, 78.

eschatologie“ a její spojení s myšlenkou zásadní transformace lidského vědomí. Velkou kontroverzi naopak vyvolalo vyhlášení indického duchovního učitele Krishnamurtiho za spasitele, který lidstvo dovede do nové doby.

Ve 20. století se myšlenka příchodu Nového věku jako kvalitativně nové epochy spojené s proměnou lidského vědomí počala uplatňovat stále častěji a stala se základem nové eschatologie široce rozšířené ve fenoménu New Age, který se začíná výrazněji prosazovat po 2. světové válce. Tato myšlenka se stále více propojovala s další myšlenkou, totiž myšlenkou kosmického zlomu, který je dán astrologickým přechodem ze sféry pod vládou souhvězdí Ryb do sféry pod vládou Vodnáře. Tato myšlenka měla a stále má poměrně zásadní konsekvence, protože symbol ryby byl tradičně spojován s křesťanstvím.¹⁵⁵

Jedním z prvních příkladů tohoto propojování bylo dílo Leviho H. Dowlinga (1884–1911), zakladatele poměrně malé a ve své době i velmi kontroverzní náboženské skupiny Aquarian Gospel of Jesus the Christ. Ve svých prohlášeních a kázáních Dowling tvrdil, že lidstvo se ocitlo ve zlomu mezi „věkem ryb“ a „věkem vodnáře“, který s sebou přinese základní změnu člověka i světa. V ní bude hrát důležitou roli tajné učení získané „channelingem“ (tj. schopností se duchovně spojit s vyššími bytostmi a převzít od nich vyšší poznání). Součástí toho učení je například poznatek, že Ježíš Kristus nebyl ve skutečnosti ukřižován, ale své pronásledovatele oklamal a po své údajné smrti cestoval po Asii, a to až na Dálný východ. Tyto jeho cesty ukázaly to, že všechna náboženství mají stejné jádro, a je proto třeba provést důkladnou náboženskou syntézu, v níž bude hrát klíčovou roli právě Dowlingova náboženská společnost.

Mezi evropskými esoteriky se tato myšlenka velmi rozšířila a stala se značně populární. Svědčí o tom například kniha významného francouzského esoterika Paula Le Coura (1871–1954) *Věk Vodnáře* (L'Ere du Verseau) z roku 1937, v níž se mimo jiné píše:

„V textu Bible se praví: ‚Kterýmž není zvěstováno o něm, uzzří, a ti, kteříž neslychali, srozumějí‘ (Ř 15,21). ‚Aj běře se s oblaky, a uzzřítí jej všeliké oko, i ti, kteříž ho bodli; a budou plakati pro něj všecka pokolení země, jistě‘ (Zj 1,7) [...] Tato prorocká slova nemohla nabýt svého smyslu dříve, než byla vynalezena bezdrátová telegrafie a televize. [...] Jednou z velkých událostí Vodnářova věku musí být logicky usmíření Židů a křesťanů. [...] Až udeří hodina Vodnáře, bude konverze Židů ke křesťanství,

155 Svoji roli zde sehrálo zřejmě to, že ryba byla jedním z prvních křesťanských symbolů a v raném křesťanství byl velmi oblíbený i akronym ICTHYS. Tento pojem znamená v řečtině rybu a jako akronym vyjadřuje jednu z nejstarších a nejvýznamnějších christologických aklamací „Ježíš Kristus [je] Syn Boží [a] Spasitel“ (řec. Iésús Christos hios Theú Sóter = I.C.H.T.Y.S.).

o níž někteří proroci uvažují v roce 2010, spočívat v tom, že očekávaného Mesiáše uznají v navráťivším se Kristu.¹⁵⁶

Tato krátká pasáž, ač se může zdát na první pohled poměrně nejasná, ukazuje několik podstatných faktorů, s nimiž se můžeme v eschatologii New Age setkat. Za prvé eschatologická změna světa, která je chápána jako transformace člověka a jeho vědomí, je úzce spjata s úrovní poznání, které lidstvo dosáhlo v posledním století. Za druhé tato změna, ač bude především duchovního rázu, bude mít zcela konkrétní konsekvence na řešení mnoha politických, sociálních i ekonomických problémů. A konečně za třetí duchovní transformace, která s sebou přinese Nový věk, Věk Vodnáře, povede k vytvoření univerzálního náboženství, překonávajícího nejen tradiční denominační rozdíly mezi jednotlivými církvemi a náboženstvími, ale také (a možná především) mezi náboženstvím a vědou. To vše povede ke „skutečnému osvobození ducha“ a vstupu do „věku světla a lásky“:

„Rozhodla jsem se přidat tam slovo Vodnář, aby zřetelněji vystoupil do popředí dobrovolný ráz. I přes neznalost astrologie mne přitahovala symbolická moc tohoto snu pronikajícího do naší lidové kultury; podle něj vcházíme po věku temna a násilí, věku Ryb, do milénia lásky a světla, epochy Vodnáře, času „skutečného osvobození Ducha“. Vstupujeme do jiného období a nosič vody z bývalého zvěrokruhu jako by byl vhodným symbolem, neboť představuje „proud, který přichází utišit řízeň.“¹⁵⁷

To je také jeden z důvodů, proč se v této souvislosti začíná objevovat koncepce tzv. nového paradigmatu. Vedle již zmíněné Marilyn Fergusonové či Wernera Erharda je to zejména Fritjof Capra, představitel tzv. nového paradigmatu ve vědě.¹⁵⁸ Capra zpracovává téma tělesnosti v jednom ze svých nejznámějších a nejvlivnějších děl, které vyšlo pod názvem *Bod obratu*.¹⁵⁹ V této knize se Capra věnuje zejména rozboru příčin současného stavu, který označuje za krizi a zároveň podává návrh na její řešení. Za hlavní příčinu současného krizového stavu považuje Capra zejména mechanický výklad světa, ontologický dualismus a redukcionismus. V důsledku těchto faktorů, spojených

156 Citováno podle Jean Delumeau, *Tisíc let štěstí*, Praha: Argo 2010, 363.

157 Citováno podle Jean Delumeau, *Tisíc let štěstí*, Praha: Argo 2010, 365.

158 I když je Fritjof Capra jednou z nejcitovanějších a v rámci New Age i nejuznávanějších autorit, sám jakékoli spojení mezi svým dílem a New Age odmítá. Považuje se spíše za představitele koncepce „nového paradigmatu“.

159 Kniha pod názvem *The Turnig Point: Science, Society and Rising Culture* vyšla poprvé v roce 1982. České vydání: Fritjof Capra, *Bod obratu: Věda, společnost a nová kultura*, Praha: Maťa – DharmaGaia 2002.

s karteziánsko-newtonovským myšlením, došlo k neadekvátnímu pojetí světa i člověka, projevujícím se mimo jiné např. i v dualismu těla a duše a v mechanickém výkladu těla, který se objevuje jak v novověké medicíně, tak v novověké psychologii:

„Biomedicínský model je pevně zakotven v karteziánském myšlení. Descartes zavedl přísné rozdělení duše a těla a přišel s myšlenkou, že tělo je stroj, jemuž můžeme dokonale porozumět na základě uspořádání a fungování jeho částí. Zdravý člověk je dobře seřízený hodinový stroj v dokonalém mechanickém stavu, nemocný člověk je jako hodiny, jejichž součásti nefungují tak, jak by měly. Z této karteziánské představy se odvíjejí hlavní charakteristiky biomedicínského modelu, stejně jako mnoho aspektů současné lékařské praxe.“¹⁶⁰

Krize, o níž Capra mluví, se projevuje ve vztahu k přírodě, k ostatním lidem a vztahu k sobě samému. Její překonání je možné pouze zásadní změnou přístupu dnešního člověka v takový, jenž je Caprou označován jako „systémový pohled na život“, který je „v dokonalé shodě jak s vědeckým, taky mystickým názorem na vědomí a člověka vůbec, a proto poskytuje ideální rámec pro sjednocení obou“.¹⁶¹ Součástí tohoto „inovovaného“ pohledu je především holistické chápání lidské bytosti a holistické chápání světa jako takového.

Pokud shrneme předchozí, pak je možné říci, že díky svým „inspiračním“ zdrojům opouští New Age tradiční (křesťanské) pojetí konce světa založené na eschatologii a apokalyptice, resp. je výrazně re-interpretuje, což platí především o klíčovém textu, kterým je *Zjevení sv. Jana*. Rozhodující roli v této re-interpretaci přitom hraje koncepce duchovní evoluce, tj. postupné zdokonalování lidského vědomí, které ho krok za krokem vede k zásadnímu poznání „božské“ podstaty lidské bytosti a tím i k její sebetranscendenci. Díky tomu je tak „konec světa“ chápán jako součást složitých dialektických vztahů mezi počátkem a koncem, resp. mezi „starým“ a „novým“, vedoucích k transformaci, která se odehrává na několika úrovních zároveň. Těmito úrovněmi jsou:

- Úroveň vědomí (subjektu, Já,...)
- Planetární úroveň (ekologická)
- Kosmická úroveň

¹⁶⁰ *Ibid.*, 153.

¹⁶¹ *Ibid.*, 238.

Klíčem k tomu, abychom pochopili vztahy počátku a konce v „eschatologii“ New Age, je princip holismu. Nejde ale jen o holismus ve výše uvedeném významu, ale také o vyjádření toho, že všechny uvedené úrovně jsou vzájemně propojené, a proto se navzájem ovlivňují. Celková změna/transformace/konec tak může být (a bude) způsobena/vyvolána změnou/transformací/koncem v jedné z úrovní, přičemž platí, že paralelně s touto „dílčí“ změnou/transformací/koncem dochází i ke změnám/transformacím/koncům v ostatních úrovních.

Tyto změny/transformace/konce jsou často vyjadřovány a spojovány se symbolickými koncepty, které mají podtrhnout hloubku a důležitost změn. Kromě uvedeného označení *Věk Vodnáře*, je k nim možné řadit i samotné označení *New Age* či třeba Caprův výraz *Bod obratu* a podobně.

Kromě toho je ale také třeba si uvědomit, že součástí změn/transformací/konců jsou všechny klíčové „systémy“ – počínaje systémy explanačními (věda) a konče systémy sociálními (politika). V této souvislosti se pak mluví o „nové“ vědě, „novém“ náboženství, „novém“ člověku, „nové“ společnosti.

Není proto divu, že tato důležitá součást učení hnutí spojovaných s fenoménem New Age má naprosto konkrétní a praktické konsekvence v mnoha oblastech lidské činnosti. Nejde přitom jen o již zmíněnou medicínu či šířeji pojetí člověka, ale také například o požadavek nového politického, sociálního a ekonomického uspořádání, který se v posledních letech znovu dostal do popředí zájmu mnoha různých náboženských a sociálních hnutí.